

ВІДГУК

офіційного опонента КОМАР Таїсії Василівни

на дисертацію ОМЕЛЯНЮКА Сергія Миколайовича «Психологія соціальних уявлень молоді у проблемогенному соціумі», подану на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук зі спеціальності 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи

Дисертаційне дослідження Омелянюка Сергія Миколайовича розкриває зростаючий інтерес психологічної науки до проблеми визначення концептуальних засад, закономірностей і специфіки процесу формування соціальних уявлень молоді у проблемогенному соціумі, а дослідження соціально-психологічних технологій, що забезпечують успішність цього процесу є актуальними і затребуваними в часі. В умовах сучасних соціально-економічних і соціально-політичних перебудов, емоційних та інформаційних навантажень, вимог до адаптаційних можливостей молоді гостро постає проблема її соціальних уявлень. Проте, незважаючи на досить широкий спектр робіт у цій проблемній області, слід констатувати їх соціологічний, педагогічний профіль і те, що питання соціальних уявлень молоді у проблемогенному соціумі та розробки концептуальних засад її вивчення потребують ґрунтового наукового аналізу, в першу чергу, в соціально-психологічному вимірі.

З огляду на зазначене, дисертаційне дослідження Омелянюка С.М. має суспільний та науковий інтерес, й виявляється своєчасною та доцільною науковою працею у галузі соціальної психології та психології соціальної роботи, а актуальність обраної теми дослідження не викликає сумнівів.

Обґрунтованість концепції, наукових положень, висновків і рекомендацій, викладених у дисертації Омелянюка С.М. підтверджується запропонованою автором логікою проведеного дослідження, що знайшла своє відтворення у меті, завданнях, аналізі наукової літератури та визначенні його теоретико-методологічних засад.

Для досягнення мети дослідження, яка полягала у теоретико-емпіричному визначенні психологічних основ соціальних уявлень молоді у проблемогенному соціумі; розкритті концептуальних та змістовно-процесуальних засад побудови і реалізації системи соціально-психологічного супроводу процесу формування соціальних уявлень молоді у проблемогенному соціумі, дисертантом був поставлений та вирішений комплекс завдань, що має чітку та науково обґрунтовану конфігурацію. Насамперед, це проведення теоретико-методологічного аналізу підходів до проблеми вивчення соціальних уявлень молоді у науковому просторі; розкриття провідних етапів формування соціальних уявлень молоді в умовах проблемогенного соціуму та їх функції; концептуальне психологічне обґрунтування дослідження соціальних уявлень молоді в проблемогенному соціумі на рівнях онто-, мікро- та соціогенезу; визначення змісту і конфігурації соціальних уявлень молоді в умовах проблемогенного соціуму; розкриття методологічних і змістовно-процесуальних засад системи соціально-психологічного супроводу процесу формування соціальних уявлень молоді у проблемогенному соціумі; оцінка ефективності системи соціально-психологічного супроводу процесу формування соціальних уявлень молоді в умовах проблемогенного соціуму.

Очевидною перевагою і вагомою науковою новизною даного дослідження є те, що *вперше* наведено концептуальне обґрунтування дослідження соціальних уявлень молоді у проблемогенному соціумі через актуалізацію їх формування та трансформації у дискурсі травмівного досвіду життєздійснення та антиципування; артикуляцію здійснення життєвого вибору в умовах проблемогенного соціуму та концепту соціального порівняння у формуванні соціальних уявлень молоді та її самоефективності в проблемогенному соціумі; диференційовано специфіку формування та трансформації соціальних уявлень молоді; визначено зміст і конфігурації соціальних уявлень молоді в умовах проблемогенного соціуму; з'ясовано особливості соціальних уявлень молоді про життєвий успіх та способи його досягнення в умовах проблемогенного соціуму та розкрито структуру соціальних уявлень про статус людини в суспільстві; проведено аналіз

результатів трансформації суспільних відносин у соціальних уявленнях молоді про довіру та перспективи майбутнього; виявлено особливості соціальних уявлень молоді про інформаційно-цифрове середовище та його вплив на їх формування і трансформацію у проблемоґенному соціумі; виокремлено дескриптори соціальних уявлень молоді про здоров'язберігаючі технології; встановлено взаємозв'язок життєвих сценаріїв молоді та її соціальних уявлень в умовах проблемоґенного соціуму.

У *першому розділі* «Теоретико-методологічні засади вивчення проблеми соціальних уявлень молоді в сучасному науковому просторі» автором показано, що провідними етапами, які описують процес формування соціальних уявлень молоді в умовах проблемоґенного соціуму, виступають проблематизація, інтерпретація, репрезентація та категоризація. Так, на етапі проблематизації молода людина аналізує та структурує навколишню дійсність, а також виділяє проблему, яку необхідно розглянути, щоб сформувати ставлення до цієї дійсності. На етапі інтерпретації вона формує ставлення до об'єкта на основі наявного у неї досвіду, а також перевірених гіпотез та висновків, отриманих у ході соціального пізнання. Наступний етап, репрезентації, полягає в тому, що соціальні уявлення, які вже сформувалися, транслуються в суспільство. Виходячи з попередніх етапів відбувається, як зазначає дослідник, категоризація понять, яка полягає у побудові чітких формулювань, що пояснюють зміст уявлень і формування розуміння співвідношення та зв'язку соціальних уявлень про існуючу проблему з іншими, раніше сформованими уявленнями. Автором підкреслено, що сформовані соціальні уявлення не лише структурно вбудовуються в колективну свідомість, а й вкрапляються в індивідуальну свідомість, відбиваючи при цьому уявлення молодої людини про себе та світ загалом. При цьому соціальні уявлення, як зазначає дисертант, виконують подвійну функцію, з одного боку, здійснюючи впорядкування інформації, що надходить, необхідної для орієнтації в матеріальному і соціальному світі, а з іншого, – забезпечуючи комунікацію, завдяки оволодінню єдиним кодом, що дозволяє позначати і класифікувати різні аспекти індивідуального світу.

Оцінюючи викладений у теоретичному розділі матеріал зазначимо, що обґрунтування висунутих положень було здійснено з належною послідовністю та доказовістю. Цьому сприяла чітка структурованість дисертації Омелянюка С.М. загалом, її окремих розділів і підрозділів, зокрема.

У *другому розділі* «Концептуальне психологічне обґрунтування дослідження соціальних уявлень молоді у проблемогенному соціумі» дисертантом констатовано, що в основі створення образу майбутнього, який випиває на соціальні уявлення молоді в дискурсі травмівного досвіду життєздійснення лежить антиципація – здатність (у широкому сенсі) діяти і приймати рішення з певним часовим випередженням щодо очікуваних майбутніх подій. Власне образ майбутнього, на думку дослідника, є своєрідною проєкцією бажаного результату, який допомагає молодій людині орієнтуватися в часі та планувати свою життєдіяльність в умовах проблемогенного соціуму. Як структурна одиниця часової перспективи, образ майбутнього виконує функцію антиципації, тобто передбачення майбутніх подій і станів, що дозволяє молодій людині адаптуватися до змін. Цей проєкт є своєрідним передбаченням, що реалізує прогностичну функцію соціальних уявлень молоді в проблемогенному соціумі. Автором показано, що структура соціальних уявлень про майбутнє складається з когнітивного, емоційного, смислового та поведінкового компонентів.

Дисертант слушно наголошує, що однією з основних екзистенційних категорій буття молодої людини, найважливішим атрибутом її існування, що реалізується на всіх рівнях життєвого контексту, є вибір. Тому концептуалізація проблеми соціальних уявлень молоді була артикульована ним, зокрема, у векторі здійснення нею життєвого вибору в умовах проблемогенного соціуму.

Дослідником узагальнено, що дослідження соціальних уявлень має передбачати реалізацію якісно-кількісної стратегії аналізу даних, що дозволяє, по-перше, виявити і проаналізувати зміст уявлення, та по-друге, забезпечити багатовимірне вивчення соціальних уявлень молоді в умовах проблемогенного соціуму, що необхідно, передусім, для надійності

одержуваних результатів та вивчення досліджуваного феномену у всій його складності.

Концептуальне психологічне обґрунтування проблеми дослідження, здійснене автором, було покладено в основу проведення емпіричного вивчення особливостей соціальних уявлень молоді в онто-, мікро-, та соціогенезі в умовах проблемогенного соціуму.

У *третьому розділі* «Емпіричне вивчення особливостей соціальних уявлень молоді в умовах проблемогенного соціуму» Омелянюком С.М. наголошено, що основним поняттям, яке допомагає розкрити сутність феномену життєвого успіху, є «ціледосягнення», розгляд якого передбачав аналіз структури та ієрархію цілей досягнення (раціональна/ірраціональна форми ціледосягнення); прийняття та використання способів досягнення успіху; отримання результату досягнення успіху. Автором запропоновано типологію соціальних уявлень молоді про життєвий успіх та основні сутнісних характеристик виділених типів.

Дисертантом розкрито структуру та зміст соціальних уявлень респондентів про соціальний статус людини в суспільстві в умовах проблемогенного соціуму, що було здійснено з урахуванням соціально-економічного та соціально-професійного статусу членів їх сімей. Автором показано, що заслуговують на увагу отримані на цьому етапі дослідження результати вивчення соціальних уявлень респондентів про порядну людину.

Як показав теоретичний аналіз, важливими є дослідження соціальних уявлень молоді про феномени, що лежать в основі формування структури відносин у суспільстві. Одним із таких феноменів є довіра, тому дисертантом було проаналізовано результати трансформації суспільних відносин у соціальних уявленнях молоді про довіру та виокремлено когнітивний, емотивний та конативний компоненти. Показано, що когнітивний компонент проявляється в сукупності суджень про феномен довіри, про об'єкт та ситуацію довіри; емотивний компонент становлять уявлення про емоційне тло процесу довірчого спілкування; конативний компонент є найбільш складним і відбивається в уявленнях молоді про прояви довіри в поведінці.

Вагомими виявилися результати аналізу трансформації суспільних відносин у соціальних уявленнях молоді про перспективи майбутнього в умовах проблемогенного соціуму.

Дослідником виявлено соціальні уявлення молоді про інформаційно-цифрове середовище та його вплив на їх формування і трансформацію. Узагальнено, що в соціальних уявленнях молоді підтверджується перехідний характер сучасного етапу розвитку суспільства, позначаються провідні тенденції його зміни та ключових соціальних інститутів.

Автором було розкрито дескриптори соціальних уявлень молоді про здоров'язберігаючі технології у проблемогенному соціумі та визначено їх повноту.

Зауважимо, що соціальні уявлення молоді було розглянуто дисертантом як операційний конструкт вивчення її життєвих сценаріїв у проблемогенному соціумі. З метою верифікації запропонованого конструкту автором проведене вивчення соціальних уявлень респондентів в сфері професійного самовизначення, в сфері відносин і в сфері Я. Результати дослідження доповнили теоретичний опис концепту соціальних уявлень молоді параметром їх суперечливості/несуперечливості. Дисертантом показано, що суперечливість соціальних уявлень проявляється в неузгодженні системи переконань, які лежать в основі оцінки значимості певної сфери життя і переживання цієї значимості молодою людиною, з її активністю і відповідальністю в цій сфері.

У *четвертому розділі* «Соціально-психологічні засади оптимізації процесу формування соціальних уявлень молоді в умовах проблемогенного соціуму» дисертантом запропоновано систему соціально-психологічного супроводу процесу формування соціальних уявлень молоді у проблемогенному соціумі. Автором зазначено, що особливостям запропонованої системи відповідає сукупність принципів формування соціальних уявлень молоді, до яких належать принципи взаємної відповідальності та відповідальної залежності, емпатійної взаємодії, соціального загартовування, стимулювання моральної самооцінки, формування достатньої компетенції, дилемності, усвідомлення післядії

вчинку. Серед засобів формувального впливу у межах розробленої системи Омелянюком С.М. було задіяно соціально-психологічні та інформаційно-комунікаційні психотехнології особистісної, міжособистісної і мікросоціальної спрямованості. Зокрема, ефективним для оптимізації процесу формування соціальних уявлень учасників та підвищення їх соціальної адаптованості в умовах проблемогенного соціуму, як показав дослідник, виявилось введення компенсаторних технологій навчання, таких як командні форми навчання, групові та проектні види діяльності, тренінги щодо оволодіння типовими видами соціальних ролей, а також задіяння видів навчання, що дозволяють вибудовувати соціальні відносини, інтегрують учасників до професійної спільноти, навчання різним формам групової взаємодії.

За результатами апробації розробленої системи автором констатовано підвищення показників фізичної активності, рольового функціонування, емоційного стану, соціального функціонування, життєздатності, загального стану здоров'я, що вказує на позитивні зміни у дескрипторах соціальних уявлень молоді про здоров'язберігаючі технології.

Дисертантом встановлено вірогідне підвищення показників за шкалами «життєзабезпечення», «соціальна значущість», «загальна активність», «творча активність», «спілкування», «комфорт», зміни за якими сприяли позитивності соціальних уявлень молоді щодо життєвих сценаріїв та появи довгострокових планів, актуалізації потреби в самореалізації у проблемогенному соціумі.

Дослідником з'ясовано, що відбулася позитивна динаміка у зростанні показників довіри в соціальних уявленнях молоді (за когнітивним, емоційним, конативним її компонентами), а також відбулися значущі позитивні зміни за параметрами самоефективності, зокрема самоефективності предметної діяльності та міжособистісного спілкування.

В цілому, слід констатувати, що структура дисертації достатньо продумана, має чітку логіку викладу наукового матеріалу та добре компонована. Теоретична обґрунтованість, використання чисельних наукових джерел (310 найменувань, з них 180 – іноземними мовами) та

різноманітних методів дослідження зумовили вагому наукову новизну отриманих Омелянюком С.М. результатів, теоретичну й практичну значущість роботи.

Напрямок дослідження відповідає науковими програмами та темами науково-дослідних робіт кафедри практичної психології та соціальної роботи СНУ ім. В. Даля, при якій виконувалася дана дисертація.

Одержані наукові результати мають достатньо аргументований характер і відрізняються достовірністю. Це підтверджується повнотою аналізу значної кількості спеціальної літератури, обґрунтованістю вихідних теоретико-методологічних положень, використанням надійних і валідних діагностичних методик, репрезентативністю вибірки і коректним застосуванням методів математичної статистики, що забезпечило надійність й вірогідність отриманих результатів дослідження. Реалізація мети й завдань дослідження здійснювалася шляхом комплексного використання загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання.

Наукова новизна, теоретичне та практичне значення результатів дослідження полягає у тому, що в комплексі вони вирішують актуальне наукове завдання щодо визначення психологічних засад соціальних уявлень молоді у проблемогенному соціумі.

Результати дослідження Омелянюка С.М. можуть бути рекомендовані до впровадження у закладах загальної середньої та профільної освіти, закладах вищої освіти, а також у консультативних Центрах з метою оптимізації процесу формування соціальних уявлень молоді у проблемогенному соціумі. Результати проведеного автором дослідження можуть бути використані також для застосування у соціально-психологічній діагностиці та консультуванні молоді, у сімейній консультації та психолого-корекційній роботі з метою забезпечення активного саморозвитку і самовдосконалення особистості та забезпечення успішності процесу формування її соціальних уявлень в умовах проблемогенного соціуму.

Основні положення й висновки дисертаційної роботи представлено в 38 публікаціях автора, з яких 1 одноосібна монографія, 21 стаття у наукових фахових виданнях із психології (з яких 20 статей у наукометричних виданнях,

з них 5 статей – у наукометричній базі Scopus); 16 публікацій – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій та інших виданнях.

У дисертаційному дослідженні не виявлено академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації.

В цілому представлена до захисту дисертаційна робота є завершеним, обґрунтованим дослідженням, яке виконане на високому теоретико-методологічному рівні.

Водночас, вважаємо за потрібне зробити деякі зауваження та пропозиції.

1. У першому розділі дисертації автор проводить теоретико-методологічний аналіз наукових підходів до проблеми вивчення соціальних уявлень молоді. Проте, провідні методологічні принципи щодо вивчення соціально-психологічних чинників формування таких уявлень та їх аналіз у тексті роботи не наведено.

2. Автор відзначає, що аналізувати структуру соціального уявлення дозволяє перетин двох показників – середнього значення рангу виникнення, а також медіани частоти використання поняття за методикою вільних асоціацій. Однак, потребує пояснення в яких сферах при цьому розташовується зона ядра уявлення та елементи периферичної системи уявлення.

3. У роботі запропонована система соціально-психологічного супроводу процесу формування соціальних уявлень молоді, спрямована, зокрема, й на оптимізацію системи цінностей молоді у проблемогенному соціумі, що безумовно має велике практичне значення. Але, на наш погляд, при впровадженні програми слід було б зробити наголос на інтеріоризації молоддю суспільно-значущих цінностей, акцент на яких є найбільш актуальним у контексті проблемогенного соціуму.

4. У дисертації не в повній мірі, на нашу думку, представлено результати дисперсійного, факторного аналізів, зокрема в додатках.

При цьому висловлені зауваження та пропозиції здебільшого мають рекомендаційний характер. Вони не знижують загальної високої оцінки наукової роботи, яка є цілісним, закінченим дослідженням достатньо

важливої та актуальної проблеми соціальної психології та психології соціальної роботи.

Реферат Омелянюка С.М. відповідає основному змісту дисертації. Наведені в рефераті наукові положення, висновки й рекомендації розкриті та обґрунтовані у тексті дисертації.

Отже, дисертація Омелянюка С.М. «Психологія соціальних уявлень молоді у проблемоґенному соціумі» виконана на високому теоретико-методологічному рівні, є самостійним, логічним, завершеним дослідженням та відповідає вимогам пп. 7, 8, 9 «Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 1197 від 17.11.2021 р., а її автор, Омелянюк Сергій Миколайович, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора психологічних наук (доктора наук) зі спеціальності 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи.

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук, професор,
завідувачка кафедри психології та педагогіки
Хмельницького національного університету

Таїсія КОМАР

Проректор з наукової роботи
Хмельницького національного університету,
доктор технічних наук, професор

Олег СИНЮК